

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
 Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
 Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
 Contrib. Luisterkr. f 1,— . Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

WAT WEET JE VAN KAREL DE VIJFDE?

De uitnodiging om vanochtend een lezing te houden in de rubriek „Geestelijk leven” ontving ik, vlak nadat m'n zoon toelatingsexamen voor de h.b.s. had gedaan. Ja, dank U, hij is geslaagd. U kunt zich voorstellen, hoe het in de spannende examendagen bij ons thuis toeling. Telkens als mijn zoon thuiskwam, doken vader en moeder benieuwd in de examenopgaven: „Hoe heb je die som van de spoorkaartjes opgelost; hoe heb je die zin ontleed?”. Bij het vak geschiedenis deed zich nog wat anders voor. Tot triomf van onze nazaat, bleken m'n vrouw en ik de vele feitjes minder gemakkelijk te kunnen opspuiten dan hij. Dat was voor mij een dubbele blamage, omdat het in ons gezin heet, dat ik altijd veel van geschiedenis heb gehouden. Enfin, we hebben er nog wat over nagepraat, waarom die arme schoolkinderen al die jaartallen en gebeurtenissen in hun hoofd moeten stampen. Het meeste bladdert toch weer af als oude verf.

En toen was ik voor mezelf toe — overigens niet voor het eerst — aan de overpeinzing: Ja, wat is eigenlijk de zin van geschiedenis? Waarom laten wij ons met het verleden in? Ik herinnerde me, hoe ik juist kort geleden buitengewoon geboeid raakte, toen ik in de Buma-bibliotheek in Leeuwarden oorspronkelijke middeleeuwse handschriften mocht doorbladeren en voor het eerst in m'n leven in authentieke vorm miniaturen zag. Ik ben geen historicus van mijn vak en ik kan zelfs niet zeggen, dat ik als leek de geschiedenis min of meer stelselmatig beoefen. Maar toch, op zo'n ogenblik dat je met een werkstuk van mensen van duizend jaar geleden in je twintigste-eeuwse handen staat, voel je je meegevoerd in de tijd en in de geest van de mensen van toen. Op de basis van schaars feitenmateriaal probeert je fantasie een beeld te bouwen. Zo vergaat het me keer op keer: als ik op hoge stellingen langs de muurschilderingen van de Martinikerk in Groningen klauter; als ik sta voor een oud pakhuis; als ik zit in het gebouw van de Diamantbewerkersbond in Amsterdam. Al tijd weer tracht ik me in te denken en in te voelen in „toen” en dat proces verloopt vloeiender, naarmate m'n kennis van de historische feiten groter is.

Hoe moet ik die neiging nu benoemen? Daar doet men wel eens wat mystiekerig over en dan slingert men met termen als lotsverbondenheid en bloed en bodem. Ik zeg het liever wat huiselijker en noem die neiging gewoon een veredeld soort nieuwsgierigheid. Het is een ononderdrukbare drang om te willen doorgronden, wat het menselijk lot heeft bepaald. Wie deze drang kennen, die trachten bewust of onbewust uit het boek der geschiedenis te lezen, waar het menselijk leven in zijn voortzetting van eeuw na eeuw tenslotte heenvoert en wat de factoren zijn geweest die uiteindelijk over de geschiedenis hebben beslist. Op die vraag — welke factoren zijn beslissend voor de historie van de menselijke samenleving — zijn tot nu toe uit de kringen van de filosofen en geschiedkundigen uiteenlopende antwoorden gekomen. Er is een tijd geweest, dat men de geschiedenis geheel en al plaatste in het licht van de aardrijkskunde. Kijk, zei men toen, de menselijke samenleving is een ingewikkelde zaak, waarop heel verschillende invloeden inwerken, maar als puntje bij paaltje komt, zijn de aardrijkskundige factoren toch beslissend voor de gang der geschiedenis. Het ontstaan van vroege beschavingen aan de Middellandse Zee hangt samen met de grillige kustlijn. De loop van de Donau bepaalde de richting, waarin volkeren zich over het Europese vasteland bewogen. Het feit, dat Engeland een eiland is, verklaart de hele politieke geschiedenis van Groot-Brittannië. De Nederlanders zouden niet een zeevarend volk geworden zijn, als ze niet in de delta van de goed bevaarbare Rijn aan de Noordzee gewoond hadden.

Op die redenering is de reactie niet uitgebleven. Er traden schrijvers naar voren, die betoogden: „Uw aardrijkskundige uitleg is heel schoon en er steekt zeker veel waars in. Maar om te zeggen, dat uiteindelijk alle grote gebeurtenissen maar feiten en fasen zijn in processen die beheerst worden door land en water, door zon en regen, dat gaat ons toch te ver. Mogen wij erop wijzen, mijne heren, dat het juist de mens gegeven is, de natuur te lijf te gaan. De Nederlanders hebben zich niet neergelegd bij de voortdurende overstromingen; ze zijn dijken gaan bouwen

een uitzending voor de vara-microfoon van zondag 16 juli 1961

en polders; de immigranten in Noord-Amerika zijn maar zó lang aan de kusten blijven hangen tot de combinatie van spoorwegen en nieuwe bodemtechnieken het hart van het continent omtoverde in een enorm landbouwgebied. Nee, het blijkt meer en meer: de werkelijk bepalende factor voor de gang der geschiedenis is de menselijke kennis. Of de mensheid zedelijk vooruitgaat, valt te betwijfelen; of ze haar aandriften en gevoelens leert beheersen, al evenzeer.

Maar onmiskenbaar neemt ze van tijdperk tot tijdperk toe in kennis. De kennis van de geest, het menselijk vernuft openbaart zich als de drijvende kracht. Bestudering van de geschiedenis komt in feite neer op bestudering van de menselijke kennis".

In deze redenering, die het volle gewicht legt op de kennis voor de geschiedenis, zijn later verschillende verfijningen aangebracht. Er zijn filosofen geweest, die niet zo maar in algemene zin de betekenis van de menselijke kennis belichtten, maar hun aandacht vooral richtten op de held, de pionier, het genie, op de figuur dus, die door denken en handelen torenhoog boven de middelmaat uitsteekt. Zonder Napoleon Bonaparte, zeggen zij, zou de geschiedenis zich heel anders hebben ontwikkeld, net zo goed als zonder Leonarda da Vinci en zonder Thomas Alva Edison. Voor ons is geschiedenis in wezen het verhaal van de uitzonderlijk groten. Anderen voegen deze „heldenaanbidders" toe: „De kern van Uw betoogtrant kunt U over-eind houden, maar U moet ons niet kwalijk nemen, dat de aanwezigheid van de held, het genie ons toch nog niet veel zegt. Die zal immers pas zijn kans krijgen en tot zijn recht komen, wanneer zijn optreden begrepen wordt door de geest van de tijd. Er zijn immers genoeg voorbeelden aan te wijzen, dat formidabele figuren met hun denkbeelden te vroeg op het tapijt verschenen zijn! Hun tijd verstond hen niet, was niet bij machte hun ideeën op te zuigen. Hun stem verklonk zonder echo. Dan moest tien, twintig, honderd jaar later door anderen hetzelfde zaad opnieuw gezaaid worden in een bodem die dan wel tot vrucht dragen bereid was. Als het dus waar is, dat grote mannen de geschiedenis bepalen, dan is het evenzeer waar, dat de geest van de tijd uitmaakt, wie van ons de Churchills en de Schweitzers zullen zijn".

„Ach wat", zo klinkt het plotseling van heel andere kant, „waarom praat U toch zo vaagweg over de geest van de tijd? Waarom zegt U niet precies, waar het op staat? Bepalend voor de geschiedenis is niet zo iets onbestemds als de geest van de tijd; net zo min als de helden van het zwaard en de pen. In de grond van de zaak is de beslissende factor altijd economisch van aard. U moet zich de blik op de geschiedenis niet laten benemen door de ogen te zetten aan een omgekeerde verrekijker. Integendeel, U moet trachten de draden te volgen, die op de lange duur in het patroon van de menselijke samenleving de kettingdraden blijken te zijn, waaraan het hele verdere weefsel vastzit. Wanneer U dat doet, wat ziet U dan? Dan ziet U, dat alle wezenlijk grote gebeurtenissen economisch van karakter zijn. Dan leert U als echt belangrijk onderscheiden de ontwikkeling van jacht naar landbouw, de industriële revolutie. Dan zal het U treffen,

dat oorlogen begonnen zijn om land, om koren, om energiebronnen — alle fraaie woorden ten spijt, die U iets anders zouden willen doen geloven.

Dan zult U vaststellen dat de Franse Revolutie het vaandel met: „Vrijheid, gelijkheid en broederschap" omhoogstak, maar in feite gedragen werd door de economische kracht van de handeldrijvende burgerstand, die zich niet langer de mindere voelde van adel en geestelijkheid. Natuurlijk zijn er ook andere kanten aan het leven: er is wetenschap, er is kunst, er is godsdienst. Maar hun verschijningsvorm, hun inhoud zelfs hangt per slot van zake af van de economische, zo U wilt materiële omstandigheden. In het algemeen bloeit de kunst tijdens perioden van welvaart. En we constateren ook, dat nieuwe kerkelijke godsdiensten pas hun kans kregen, als grote volksmassa's in armoede en slavernij gedompeld waren en op zoek gingen naar een nieuwe bovennatuurlijke troost". Aldus de historisch-materialisten.

Het zou weinig moeite kosten aan al deze opvattingen nog een paar andere toe te voegen. Ik had nog de opvatting kunnen noemen, die de geschiedenis baseert op ras of de opvatting, die de gang van de historie gelijk stelt aan de gang van uitvinding naar uitvinding. Maar het lijkt me niet meer nodig. Want het zal U al wel vergaan zijn, zoals het mij vergaat, wanneer ik al deze uiteenzettingen over de zin van geschiedenis aanhoor. Telkens denk ik: daar steekt wat in, het is wel juist, maar... het is te eenzijdig en te onvolledig. Al deze redeneringen lijden aan dezelfde onvolkomenheid: ze miskennen allemaal, dat de mens een uiterst grillige totaliteit is. Men kan de geschiedenis van de mens als eenling of de mens in het verband van een samenleving niet schrijven, als men een van de facetten van zijn wezen isoleert en alleen daarop het licht werpt. Zijn geschiedenis kan men alleen maar zuiver benaderen, als men hem wil zien als een uiterst ingewikkelde samenbundeling van aandriften, impulsen, gedachten, gevoelens in eindeloze gradatie en schakering. Denk niet, dat ik door dit te zeggen kracht verspil aan het intrappen van een open deur. Want U kunt dagelijks om U heen waarnemen, hoe de eenzijdige geschiedenisopvattingen doorwerken, hoe ze nog volop leven. U hoort net zo goed als ik hier en daar beweren, dat de volkeren in de Westeuropese klimaten ijverig zijn en de volkeren in de tropen lui. Dan zijn er late aanhangers van de aardrijkskundetheorie aan het woord. En altijd weer trekt er een golf van optimisme door de landen, als Chamberlain naar Hitler vliegt of Eisenhower naar Chroestjow. De grote mannen zullen heus wel zorgen dat het vrede blijft. Daar zijn het toch grote mannen voor? En elke dag worden medemenselijke ontrent, gekleineerd, vermoord, omdat ze van een minderwaardig ras heten te zijn.

Geschiedenis is precies even veelzijdig en onverwacht als de mens waarvan ze verhaalt. En daarin schuilt de zin van de geschiedenis: in de ontdekking, dat de mens uiteindelijk boven alle theorie uitstijgt en altijd weer het onvoorspelbare zal doen.

C. CABOUT

HUMANISME IN ENGELAND

Op 8 en 9 juli l.l. kwam het dagelijks bestuur van de „International Humanist and Ethical Union” (I.H.E.U.) te Utrecht bijeen. Bij deze gelegenheid was, desgevraagd, de uit Londen overgekomen secretaris van de I.H.E.U., Mr. H. J. Blackham, bereid om voor de VARA-microfoon enkele gedachten weer te geven over zijn opvatting van het humanisme, zoals dit nu in Engeland leeft.

Mag ik beginnen met een citaat van de Amerikaanse publicist W. Lippman, die in een van zijn vroegere boeken, nl. „Inleiding tot de moraal” een overzicht geeft van het verschil tussen Humanisme en traditioneel geloof.

„Humanisme” heeft als kenmerk dat het de opvatting van de mens als onderdaan van een Hemelse Koning vervangt door de ontwikkeling van de enkeling van hulpeloosheid tot rijpheid. Iedereen is thans verplicht bewust en duidelijk te kiezen tussen godsdienst als een systeem van kosmische regering en religie als inzicht in een gezuiverde en gerijpte menselijkheid”.

Maar niet alleen het vaderlijk geloof beschouwt de mannen en vrouwen als onmondig; sommige moderne religieuze bewegingen doen hetzelfde. Zij gaan er van uit dat mensen gedachteloos en zelfzuchtig leven tenzij zij zich door God geroepen weten en zich onderwerpen aan Zijn leiding.

Het kenmerkende geloof van het Humanisme is dat menselijke wezens volledig verantwoordelijk zijn voor het leven van de mensheid en dat zij in staat zijn zichzelf te regeren. De omstandigheden en normen voor het menselijk leven kunnen en moeten verbeterd worden met menselijke middelen en door te leren van menselijke ervaring.

Hoewel humanisten niet geloven in een vanzelfsprekende vooruitgang, toch geloven zij dat er een tendentie is tot voortgang van hulpeloosheid tot rijpheid, en ook dat er een tendentie is, bevorderd door de groei en de verspreiding van kennis, tot meer bewustheid en verantwoordelijkheidsbesef voor het menselijk welzijn. Deze tendentie kan natuurlijk worden belemmerd, tegen gehouden en zelfs omgekeerd. Zij is evenmin onvermijdelijk als onmogelijk. Maar gerijpte mensen zullen willen doen wat ze kunnen om de belemmeringen te verwijderen.

Men zou kunnen denken dat dit geloof in de mens minder gerechtvaardigd is dan het geloof in God. Waar vindt men aanwijzingen dat de wereld en het lot van de mens is in de handen van gerijpte verantwoordelijke personen? Is de enige remedie niet de mensen op te roepen tot gehoorzaamheid door ze te waarschuwen voor de gevolgen als ze niet oppassen.

Maar de humanist vindt dit andere geloof geen beter gerechtvaardigd geloof, maar een wanhopig geloof. Als wij geen geloof in de mens kunnen hebben, is er geen enkele hoop voor ons.

En er zijn aanwijzingen die het geloof van de humanist in de menselijke mogelijkheden kunnen rechtvaardigen. Zoals een onontwikkelde landarbeider eens tegen zijn werkgever zei: „Als u het verschil niet kent tussen goed en kwaad, kan geen priester het u leren”.

Menselijke verantwoordelijkheid is onontkoombaar. Mensen worden onverantwoordelijk gemaakt en ze kunnen verantwoordelijk gemaakt worden. Ze worden onverantwoordelijk als de omstandigheden het hen onmogelijk maken om normaal en natuurlijk de verantwoordelijkheid te dragen. Wat wij kunnen doen is die omstandigheden scheppen, thuis, op school, in de samenleving, in de wereld. Als wij dat niet doen, zijn oproepen om terug te keren tot God nutteloos. Als we het wel doen zijn ze doelloos.

Het beeld van de mens als een wispelturig, gedachteloos, onhandelbaar kind is een nachtmerrie. Als we redelijkerwijs kunnen werken voor een wereld in de handen van burgers die opgevoed zijn tot verantwoordelijkheid, dan is het vooruitzicht meer moedgevend.

Wat zijn dan de omstandigheden waarin de mensen gewoonlijk verantwoordelijke gerijpte persoonlijkheden worden? We weten daar wel iets van, al moeten we in dit opzicht nog veel leren. Een opvoeding waarbij kinderen worden gecorrigeerd en geleid en bekwaam gemaakt worden en gericht op de gemeenschap, maar niet bang gemaakt en gestraft. Een samenleving waarin ieder een plaats en een aandeel heeft waarin billijke regels aanvaard zijn. Dat zijn twee omstandigheden die leiden tot verantwoordelijk gedrag. Zulke voorwaarden zijn nergens volledig vervuld. Maar ze geven de mogelijkheden aan waarvoor we kunnen werken en de kwade kansen waartegen we kunnen opkomen.

En juist in het feit, dat die goede en kwade kansen er zijn, vinden de humanisten hun gerechtvaardigd geloof in de mens en vinden zij de bezieling om te werken voor verbetering.

Omdat ze zien dat het nodig is de menselijke verantwoordelijkheid voortdurend en doelmatig te vergroten, werken ze voor de opbouw van de wereld i.p.v. de mensheid terug te roepen tot het traditionele geloof omdat te weinig gedaan is, thuis, in school, in de samenleving om mannen en vrouwen op te wekken en ze in staat te stellen om te denken en te handelen als gerijpte mensen.

H. J. BLACKHAM

een uitzending voor de vara-microfoon van zondag 9 juli 1961

lezingen voor de radio

- zo. 23 juli VARA 9.45 uur: Dr. C. v. Rijsinge: „Een zachte stilte”.
- zo. 30 juli VARA 9.45 uur: P. Spigt: „Miskende rechten”.
- di. 1 aug. AVRO 15.30 uur: P. A. Pols: „Opvoeder en Psycholoog”.
- zo. 6 aug. VARA 9.45 uur: P. J. S. Swart: „Het behang”.
- zo. 13 aug. VARA 9.45 uur: Dr. A. Saalborn: n.b.

KIEKJES

Uw blijde jeugd herleeft door wat uw camera u blijvend geeft. Dat heb ik altijd een mooie slagzin gevonden en lange tijd heb ik zelfs gemeend, dat het een van de weinig juiste was. Thans begin ik er aan te twijfelen.

Het eerste beeld van mijn blijde jeugd, dat fotografisch is vastgelegd, toont een bol jongetje van omstreeks drie jaar met een klein, maar toch nog te groot fietsje aan de hand. Op het gelaat van het ventje staat te lezen: „Ik heb een fiets, maar wat moet ik er mee?” Ik ken nu het antwoord op die vraag. Het luidt: „Niets!” Want de welmenende ouden, die de kleine baas op een plaatje wilden hebben, hadden hem zomaar een fietsje in de handen gedruwd om hem een houding te geven en omdat de opname plaats vond in de achtertuin van een rijwielhandelaar. Maar ik meende toen oprecht, dat ik een fiets gekregen had en bij het zien van de oude foto herinner ik mij nog voornamelijk de grote teleurstelling en het gevoel van bedrogen te zijn, toen ik het ding weer aan de handelaar moest teruggeven.

Na meer dan een halve eeuw, nu ik toch al andere teleurstellingen heb moeten verwerken en enig begrip heb verworven voor de fouten, die ouders vol goede bedoelingen plegen te maken, krijg ik nog bij het zien van de mollige kleuter die ik eens geweest ben, een bitter gevoel. Daarbij komt, dat ik bij dezelfde gelegenheid mee mocht in een bootje. Ik moest mooi stil blijven zitten, maar mijn afmetingen gedoogden niet, dat ik over de rand keek en zo maakte ik naar mijn herinnering in een diepe kuil allerlei gevaarlijke bewegingen mee, als het broze hulkje op het onstuimige water dobberde, zonder dat ik de oorzaak daarvan kende. Kortom het was een halfuur in doodsangst. En mijn goede moeder kon het ook niet helpen, dat zij zich niet veel gelukkiger voelde dan haar zoon en dat duidelijk liet merken. Dit is de eerste herinnering aan mijn blijde jeugd, die ik aan de camera, zij het niet mijn camera, te danken heb. Heel interessant hoor. Maar vrolijk? Neen.

Mijn tweede aanraking met de fotografie dateert uit de tijd, dat mijn ouders 12½ jaar getrouwd waren. Enige nachten meenden, dat het meest passende geschenk bij deze gelegenheid een portret van de kinderen was en daarin kan ik ze vandaag nog bijvallen. Het blijkt mij nu, dat ik toen nog steeds een goed afgerond kereltje was. Op mijn zeer zondagse pakje droeg ik een grote staand-liggende boord met een feestelijke das en een horlogeketting, waaraan geen horloge bevestigd was. In die dagen hechte ik nog zoveel waarde aan statussymbolen, dat ik mij met de ketting al heel tevreden voelde. Blijkbaar wist ik toen nog niet hoe laat het was, hetgeen voor een jongetje zonder horloge trouwens niet te verwonderen is. Van het maken van de foto, dat in een atelier moet hebben plaats gevonden, herinner ik mij niets, noch ook van het huwelijksfeest. Maar wel weet ik, dat ik voor mijn verjaar-

dag, die in dezelfde tijd viel, van een buurvrouw een boek heb gekregen, genaamd „Tommy Brown, de gedenkschriften van een ondeugende jongen.” Deze Tommy Brown was een voorloper van Pietje Bel, maar het boek had een bijzondere bekoring, doordat het zo slecht was vertaald. Zo herinner ik mij nog steeds met genoegen, dat de kleine Teddyboy tegen zijn aanstaande zwager zei: „Gij zijt een modderaar, Johnson!” Dit oordeel, groots naar vorm en inhoud, heb ik tot de huidige dag kunnen toepassen op personen, die mij zonder directe oorzaak antipathiek waren.

Daarna zijn enkele schoolportretten gevolgd, die mij doen zien, dat ik van een betrekkelijk klein en betrekkelijk dik knaapje uitgroeide tot een vrij lange en knokige puber met een bril en steeds rijker haardos. Bij deze portretten begint zich al te manifesteren, wat ik zou willen noemen: de leugen der fotografie. Want ik vind mezelf voornamelijk terug bij het bedrijven van sport en andere lichaamsbewegingen, terwijl ik zeker weet, dat ik ook toen reeds dergelijke inspanningen zoveel mogelijk vermeed. Maar hoe komt dat? Fotografieën worden, werden toen althans, voornamelijk buitenshuis gemaakt. Doch niemand zal het in zijn hoofd krijgen zich te laten afbeelden, als hij even voor zijn moeder, later vrouw, naar de groenteboer of de slager gaat. Het werkelijke leven bestaat fotografisch niet.

Dit leert ons ook de fotoalbum, die wij uit later jaren bewaard hebben. Op de plaatjes, die wij daarin kunnen bekijken schijnt vrijwel altijd de zon. Waarom? Waardoor? Doordat wij slechts een kodakje met vast brandpuntsafstand en vast diafragma hadden. De tijd was en is altijd één vijfentwintigste seconde. Daarom vinden wij ons in ons archief uitsluitend terug in situaties, die met een boxje van f 15,75 konden worden vereeuwigd. Maar moet dit ons nageslacht geen eenzijdige kijk op ons bestaan geven? En wordt voor onszelf het beeld van onze blijde jeugd niet in betreurenswaardige mate verwrongen?

Onze klein- en achterkleinkinderen zullen moeten denken, dat wij altijd en altijd weer vakantie hadden en op hekken gezeten hebben, in de zon vanwege die één vijfentwintigste.

En wat zeggen wij, als wij onze blijde jeugd, adolescentie, prille ouderschap en rijpere jaren laten herleven?

Dan zegt mijn vrouw: „Dat was in het jaar, dat ik die jurk met rode bloemetjes had. En dat was toen onze jongste zijn tand door zijn lip was gevallen.”

En ik zeg: „Dit kiekje hebben we genomen vlak voor die onweersbui en daar hadden wij pas in dat leuke cafeetje gezeten.”

Want de foto's zelf mogen ons dan al weinig leren, het bekijken en becommentariëren van oude foto's geeft een goede kijk op de mens.

O, laat van ons niemand ooit hoeven te zeggen: „Gij zijt een modderaar, Johnson!”

H. H.